

سلسله کتب آموزشی ویژه عمره دانشجویی

(۹)

عربستان سعودی

در یک نگاه

نگارش:

دکتر محسن اسلامی

اسم کتاب: عربستان سعودی در یک نگاه

مؤلف: دکتر محسن اسلامی

ناشر: فقاہت

نوبت چاپ: اول - ۱۳۸۶

تیراژ: ۵۰۰۰

چاپخانه: سلیمان زاده

شابک: ۹۶۴ - ۷۹۱۱ - ۴۷ - ۵

نسیبم تفاهم

- مقدمه

- پیشگفتار

جغرافیای طبیعی

۱ - ارتفاعات غربی

۲ - نجد

۳ - منطقه احساء

۴ - مناطق صحراهای شن زار

جغرافیای انسانی

جغرافیای سیاسی

تاریخچه سیاسی آل سعود

۱ - دوره اول

۲ - دوره دوم

۳ - دوره سوم

جایگاه عربستان سعودی در منطقه

اقتصاد

ارتباطات

فرودگاهها

آموزش عالی

- ساختار آموزشی
- سیاست‌های آموزشی
- سال تحصیلی

مقاطع آموزشی

- مقطع کارشناسی
- مقطع کارشناسی ارشد
- مقطع آموزش دکتری

دانشگاه‌ها

- دانشگاه ملک مسعود
- دانشگاه اسلامی مدینه
- دانشگاه ملک عبدالعزیز جده
- دانشکده تربیت
- دانشکده شریعت و تحقیقات اسلامی مکه
- دانشکده صنعت نفت و معادن ظهران
- دانشگاه ملک فیصل
- دانشگاه امام محمدبن سعود
- دانشگاه ام القرى

فهرست منابع

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اداره کل امور فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در راستای تحقق دو اصل ارتقاء محوری و آموزش محوری در کلیه برنامه ها، اقدامات متعددی را در دستور کار خود قرار داده است که یکی از آنها، تهیه و تدوین جزوات و کتب آموزشی ویژه سفر عمره دانشجویی می باشد. این اقدام، نخستین گام در راستای ارتقای کیفی سفر معنوی عمره است که هر ساله بخشی از دانشجویان علاقمند دانشگاهها را تحت پوشش قرار خواهد داد.

آشنایی هر چه بیشتر دانشجویان با فضای ظاهری و معنوی عمره و مشاهد مشرفه، اطلاع از مبانی فکری و اعتقادی و شناخت احکام و آداب مربوط به حج و عمره و نیز آشنایی با فضای دینی، اجتماعی و سیاسی سرزمین عربستان و تحولات عمده جهان اسلام، موضوعات برجسته این مجموعه را تشکیل می دهند.

امید است این مجموعه که در قالب

«سلسله کتب آموزشی ویژه عمره دانشجویی»

تنظیم شده است مورد استقبال و بهره برداری دانشجویان و سایر علاقمندان مباحث عمره و سفرهای مذهبی قرار گیرد. در خاتمه، اداره کل امور فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از هر گونه پیشنهاد و نقد خوانندگان فرهیخته و ژرف اندیش استقبال می کند.

با آرزوی توفیق الهی

اداره کل فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پیشگفتار

خدای را سپاس می‌گوییم که فرصت و عشق پرستش خود را به بندگان بخشید و مناسک حج و عمره را به منظور پالایش روح و روان آدمی بدو عطا کرد. حج و عمره دو فرصت بسیار استثنایی برای حرکت و جنبش قوای درونی در راه وصول به درجات عالی انسانی است و مهمتر این که این تحرک روحی همراه با حرکت و تکاپوی بیرونی و جسمی نیز همراه می‌باشد و این از ویژگیهای برجسته این مناسک به شمار می‌رود. حاجی را دستور داده اند که بکوشد و ره بپوید و طواف و سعی کند و پروانه وار گرد خانه یار بچرخد تا در این چرخش و جنبش ناخالصی‌ها از گوهر وجود او کنده و زدوده شود و نهال کمالش به دور از خس و خاشاک بروید.

از جمله ویژگیهای جالب توجه این سفر مادی و معنوی و مناسک عبادی، امکان دیدار هم‌کیشان مسلمان و همگنان با ایمان از هر ملیت و نژاد و مذهب و قومیت است و کیست که نداند در ورای این واقعیت، حقیقتی نهفته و آن منافی است که در سایه ارتباط، تعارف و تعامل میان قشرها و ملت‌های مسلمان حاصل تواند شد. ﴿لِشَهِدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾ و کیست که به این حقیقت اعتراف نکند که جوانان ملت ما

با روحیه ای شاداب و ابتهاج ناشی از نفوذ ایمان در قلبهایشان، به ویژه در صحنه های فرهنگی و علمی آماده اثبات باورها و ارزشهای خویش و رویارویی اندیشمندان با باورهای فرهنگ سلطه و لیبرالیسم جهانی هستند و با شناخت اندیشه ها و مکاتب و تسلط بر زبان گفت و گو راه دیالوگ منطقی بین مذاهب، گرایشها و فرهنگها را ادامه می دهند. امید که این نسیم تفاهم همه آفاق را درنوردد و جانهای هدایت جو را بنوازد.

در این نوشتار برآنیم تا برای آمادگی بیشتر دانشجویان گرامی برای ارتباط هدفمند و موثر با مسلمانان سایر کشورها، یادآوریهها و نکاتی را طرح و توجه علاقمندان این عرصه را بدان جلب نماییم. سعی ما بر آن خواهد بود که آنچه گفتنی است در قالبی گویا و الفاظی مختصر عرضه و از تفصیل پرهیز شود.

((آن کس است اهل بشارت که اشارت داند

نکته ها هست بسی محرم اسرار کجاست))

جغرافیای طبیعی

شبه جزیره عربستان در نیمکره شمالی و نیمکره شرقی در جنوب غربی آسیا قرار گرفته است و از هفت واحد سیاسی عربستان سعودی، جمهوری یمن، امارات متحده عربی، قطر، بحرین و کویت تشکیل شده است. مختصات جغرافیایی عربستان سعودی $25^{\circ}00'N$ و $45^{\circ}00'E$ می باشد. این کشور در خاورمیانه واقع شده و مجموعاً 2149690 کیلو متر مربع مساحت دارد. عربستان سعودی از شمال به اردن و عراق و از جنوب به جمهوری یمن و عمان و از شرق به کویت، بحرین، قطر و امارات متحده عربی، خلیج فارس و از مغرب به دریای سرخ محدود می شود.

طول مرزهای عربستان سعودی 4431 کیلومتر می باشد که با عراق 814 کیلومتر، اردن 744 کیلومتر، کویت 222 کیلومتر، عمان 676 کیلومتر، قطر 60 کیلومتر، امارات متحده عربی 457 کیلومتر و یمن 1458 کیلومتر مرز مشترک دارد. خطوط ساحلی این کشور نیز 264 کیلومتر بالغ می گردد. سرزمین عربستان اغلب غیر مسکونی و صحرای شنی است و آب و هوایی صحرائی، گرم و خشک و نامطلوب با دمای بسیار بالا دارد.

پائین‌ترین نقطه، خلیج فارس و بالاترین نقطه آن، جبل سواد با ۳۱۳۳ متر است. نفت، گاز طبیعی، سنگ آهن، طلا و مس از منابع طبیعی این سرزمین بشمار می‌روند. ۱/۶۷ درصد از زمین‌های این کشور قابل کشت و ۰/۰۹ درصد دارای محصول دائمی می‌باشند. طوفان‌های مکرر شن و ماسه از خطرات طبیعی در این کشور بشمار می‌روند. صحرا زدایی، کم شدن منابع آب زیرزمینی، فقدان آبهای همیشگی یا دائمی باعث تسریع توسعه امکانات شور زدائی آب دریا شده است. آلودگی ساحلی ناشی از ریزش نفت نیز از دیگر موضوعات مهم محیط زیست عربستان سعودی است.

عربستان سعودی در معاهدات بین‌المللی محیط زیست از جمله تنوع زیستی، تغییرات آب و هوا، پروتکل تغییر آب و هوا، صحرازدائی، گونه‌های مورد تهدید، زباله‌های خطرناک، قانون دریا، زباله‌های دریایی، حفاظت از لایه اوزون، آلودگی کشتی عضویت دارد. خط ساحلی وسیع خلیج فارس و دریای سرخ باعث فراهم آمدن راهی مناسب برای حمل و نقل خصوصاً نفت خام از طریق خلیج فارس و کانال سوئز شده است. عربستان سعودی از نظر جغرافیایی به چهار منطقه تقسیم می‌شود:

۱- ارتفاعات غربی:

شامل جبال سروات می‌گردد. از خلیج عقبه در شمال شروع و تا منطقه حجاز و مسیر در جنوب ادامه دارد. مابین این کوهها و ساحل دریای احمر دشتی قرار گرفته که به آن تهامه می‌گویند.

۲- نجد:

این منطقه در مرکز شبه جزیره عربستان واقع است و قسمت اعظم شبه جزیره را فرا گرفته است. از جنوب به ربع الخالی، از غرب به حجاز، از شرق به سرزمین احساء و از شمال به عراق و اردن محدود است. این سرزمین دارای ارتفاع بین ۷۵۰ تا ۱۵۰۰ متر است.

۳- منطقه احساء:

در ساحل شرقی واقع در کرانه‌های خلیج فارس قرار گرفته است.

۴- مناطق صحراهای شن زار:

این مناطق به سه قسمت تقسیم می‌گردد:
الف: صحرای نفوذ: در شمال عربستان واقع شده که هفتاد هزار کیلومتر مربع مساحت دارد و از تپه‌های شن سرخ تشکیل شده است.

ب) صحرای دهناء: این صحرا مابین صحرای ربع‌الخالی و صحرای نفوذ قرار گرفته است.

ج) در جنوب صحرای دهناء بیابان بی آب و علف دیگری به نام ربع‌الخالی قرار دارد که مساحت آن تقریباً ۴۸۰ هزار کیلومتر مربع است. این بیابان مابین نجد و عمان و حضر موت قرار گرفته، تا نیم قرن پیش بدون هیچ‌گونه تمدن بشری و آبادانی بوده است. اما در حال حاضر در این صحرا مقادیر فراوانی نفت استخراج می‌گردد.

جغرافیای انسانی

جمعیت عربستان بر طبق آمار جولای سال ۲۰۰۶ بالغ بر ۲۷/۰۱۹/۷۳۱ نفر می‌گردد. از این تعداد ۵/۵۷۶/۰۷۶ نفر را غیر بومیان و خارجیان تشکیل می‌دهند. ۳۸/۲ درصد از این جمعیت زیر ۱۴ سال، ۵۹/۴ درصد بین ۱۵ تا ۶۴ سال و ۲/۴ درصد را بالای ۶۵ سال تشکیل می‌دهند.

میانگین سنی جمعیت عربستان ۲۱/۴ سال بوده که این میانگین در مردان ۲۲/۹ سال و در زنان ۱۹/۴ سال تخمین زده می‌شود. رشد جمعیت در عربستان ۲/۱۸ درصد و میزان تولد بر اساس تخمین سال ۲۰۰۶ به ۲۹۳۴ تولد در هزار نفر و میزان وفات ۲/۵۸ در ۱۰۰۰ نفر بالغ می‌گردد. طول عمر مردم عربستان ۷۳/۶۷ سال تخمین زده می‌شود که در مردان ۷۳/۶۷ سال و در زنان ۷۷/۷۸ سال برآورد می‌گردد. مجموع میزان مولید در این کشور، ۴ فرزند برای هر زن می‌باشد. براساس آمار سال ۲۰۰۱ میزان شیوع ایدز در بزرگسالان ۱ درصد بوده و افرادی که مبتلا به این بیماری هستند، نامشخص می‌باشند و البته مرگ ناشی از این بیماری نیز نامشخص است.

۹۰ درصد از اقوام این کشور عرب بوده و ۱۰ درصد باقی مانده آفریقایی - آسیایی هستند. ۱۰۰ درصد جمعیت این کشور مسلمان و زبان رسمی کشور عربی است. ۷۸/۸ درصد از مجموع جمعیت این کشور قادر به خواندن و نوشتن می‌باشند که بر اساس آمار سال ۲۰۰۱، ۸۴/۷ درصد از مردان و ۷۰/۸ از زنان با سواد هستند.

جغرافیای سیاسی

نام کامل کشور، پادشاهی عربستان سعودی (المملکه العربیه السعودیه) است. نوع حکومت آن پادشاهی و پایتخت آن شهر ریاض است. ۱۳ استان بخش‌های حکومتی عربستان سعودی را تشکیل می‌دهند. البحاح، الحدود الشماليه، الجوف، المدینه، القاسم، الرياض، الشرقيه، السیر، حائل، جیران، مکه، نجران، تبوک، این ۱۳ استان را تشکیل می‌دهند. ۲۳ سپتامبر ۱۹۳۲ سالروز یکپارچگی پادشاهی این کشور است.

بر اساس قانون اساسی، قانون اسلام در این کشور اجرا می‌شود. حق رأی برای مردان بوده و افرادی که ۲۱ سال دارند می‌توانند در رأی‌گیری‌ها شرکت کنند. بر طبق اصل ۲۴ قانون اساسی، قوای دولت بر سه قوه استوار است. قوه قضائیه، قوه اجرائی و قوه مقننه. این سه قوه در انجام وظایف خود بر مبنای قانون اساسی و دیگر قوانین، هماهنگی بعمل می‌آورند و پادشاه مرجع تمام این قواست. ریاست کشور به عهده شاه و نخست وزیر عبدالله بن عبدالعزیز السعود (از آگوست ۲۰۰۵) است. ولیعهد وارث

مطلق تاج و تخت سلطان بن عبدالعزیز السعود (برادر ناتنی شاه در ۵ ژانویه ۱۹۲۸ بدینا آمد) می‌باشد. پادشاه (ملک عبدالله) هم ریاست کشور و هم ریاست دولت را بر عهده دارد. کابینه یا شورای وزیران هر ۴ سال یکبار توسط پادشاه منصوب می‌شود و شامل تعدادی از افراد خانواده سلطنتی است. در این کشور انتخابات وجود ندارد. و پادشاهی موروثی است. در اکتبر سال ۲۰۰۶ کمیسیون تابعی به حکم پادشاه بوجود آمد. این کمیسیون متشکل از هیأتی از شاهزادگان سعودی بود که در انتخابات پادشاهان بعدی سعودی نقش خواهد داشت. اما این سیستم تا زمانیکه ولیعهد سلطان به پادشاهی نرسیده است قابل اجرا نخواهد بود.

مجلس شورا مرکب از ۱۵۰ عضو و یک رئیس است که پادشاه به مدت ۴ سال آنها را منصوب می‌نماید. اگرچه شورای وزیران در اکتبر ۲۰۰۳ اعلام نمود که قصد دارد انتخابات را برای نیمی از اعضاء محلی و استانی مجمع‌ها و یک سوم از اعضاء مجلس شورای ملی را به مدت چهار یا ۵ سال با افزایش اعلام کند اما تا به حال چنین انتخاباتی برگزار و یا اعلام نشده است. در نوامبر ۲۰۰۴ وزارت امور شهری و استانی ثبت نام اولیه برای انتخابات بخشی از شورای شهر بصورت ملی را از (فوریه تا آوریل ۲۰۰۵) آغاز کرد.

شورای عالی عدالت و یا همان دادگستری وظیفه امور قضائی کشور را به عهده دارد. در کشور عربستان، سیستم قضائی وابسته به خانواده سلطنتی و خانواده آل شیخ است و چهار مرجع قضائی وجود دارد که عبارتند از: دیوان عالی، دادگاه عالی، دادگاه محلی و دادگاه ویژه. شایان ذکر است بر اساس قانون قضایی عربستان مجازات مرگ برای قاچاقچیان مواد مخدر اجرا می‌گردد.

احزاب و گروه‌های سیاسی در عربستان وجود ندارد. اگرچه احزاب سیاسی، علی‌رغم ممنوعیت بطور زیر زمینی به فعالیت مشغول هستند که از آن جمله می‌توان به اخوان المسلمین، سازمان اتحاد اسلامی دانشجویان، مجمع کارگران اسلامی آرامکو، سازمان گروه اسلامی زنان، حزب دمکرات عربستان، حزب بعث طرفدار عراق، حزب بعث طرفدار سوریه، جبهه آزاد بخش ملی، حزب دمکراتیک خلق، حزب کمونیست، اتحاد خلق جزیره العرب، جامعه جزیره العرب، سازمان انقلاب اسلامی شبه جزیره عربستان، جنبش اخوان، کمیته حقوق شرعی و القاعده اشاره کرد.

کشور عربستان سعودی دارای مشارکت بالا در سازمان‌های بین‌المللی است. به گونه‌ای که این کشور در سازمان‌های مهم بین‌المللی نقش مهمی را ایفا می‌کند. برخی سازمان‌ها عبارتند از: اوپک، سازمان کنفرانس

اسلامی، سازمان تجارت جهانی، آنکتاد، فائو، شورای همکاری خلیج فارس، گروه ۷۷، یونسکو. در مجموع عربستان سعودی در ۵۰ سازمان بین‌المللی عضویت دارد.

پرچم عربستان به رنگ سبز سنتی در پرچم‌های اسلامی همراه با عبارت شهادت به رنگ سفید در وسط آن که با زبان عربی عبارت لا اله الا الله و محمد رسول الله آورده شده است. و در بالای یک شمشیر به صورت افقی قرار گرفته است. طراحی این پرچم به آغاز قرن بیستم و ارتباط بسیار نزدیک با خانواده آل سعود دارد که در سال ۱۹۳۲ پادشاهی را بنا نهاد.

مطبوعات مهم کشور عبارتند از: الوطن، الرياض، الجزيرة، عكاظ، الشرق الاوسط، عرب نیوز (زبان انگلیسی)، سعودی گزت (زبان انگلیسی).

تاریخچه سیاسی آل سعود

آل سعود از اعقاب ربیعہ بن نزار بن سعد بن عدنان و از بنی بکر بن وائل و بنی ذهل بن شیبان بشمار می‌روند. چون جد اعلائی ایشان محمد بن سعود در درعیه بر بنیاد تعالیم محمد بن عبد الوهاب حکومت این طایفه را تأسیس کرد، آنان را آل سعود خواندند. پژوهشگران حکومت آل سعود را به سه دوره تقسیم می‌کنند:

۱- دوره اول:

محمد بن سعود حاکم شهر درعیه و محمد بن عبدالوهاب اتحاد و دوستی منعقد می‌سازند. و با هدف پاکسازی جزیره العرب از بدعتها و خرافات و انتشار حکم توحید در دیگر بلاد، حکومت سعودی اول را پایه‌ریزی می‌نماید. در این دوره، محمد بن سعود، درگیری و منازعه شدیدی با حاکم ریاض دھام بن دواس پیدا می‌کند. و صدمات و کشته‌های بسیاری از طرفین برجای می‌ماند. اما بالاخره پس از گذشت ۲۰ سال، محمد بن سعود در ۱۷۷۳ از دنیا می‌رود. و پس از او عبدالعزیز بن محمد حاکم درعیه می‌شود. در این مدت، حاکمیت درعیه گسترش می‌یابد و

حاکمیت بر حجاز و کربلا هم به عبدالعزیز می‌رسد. در سال ۱۸۰۳ عبدالعزیز از دنیا می‌رود و به جهت تبلیغ آیین وهابیت از سوی آل سعود، دولت عثمانی به حاکمیت آل سعود حمله می‌کند. و با لشکری از مصر با فرماندهی طوسون بن محمد طی سال‌های ۱۸۱۱ تا ۱۸۱۸ جنگ صورت می‌گیرد. که پیامد این جنگ تسلیم شدن عبدالله بن سعود حاکم وقت و نابودی حکومت اول سعودی است.

۲- دوره دوم:

در سال ۱۸۲۱ قوای مصری از مناطق تحت حاکمیت آل سعود عقب نشینی می‌کنند و سعودی‌ها در این برهه سعی به بازگشت به نجد را در ذهن می‌پرورانند. امیر ترکی بن عبدالله آل سعود، اولین فردی است که تلاش خود را جهت بازگشت به سرزمین نجد آغاز می‌کند، اما توسط پسر عموی خویش کشته می‌شود. پس از او، فیصل بن ترکی حاکمیت نجد را به تصرف خوش در می‌آورد. مصری‌ها مجدداً به جهت تصرف و از بین بردن آل سعود به فرماندهی خورشید پاشا عازم منطقه می‌شوند. و در این درگیری امیر فیصل شکست می‌خورد. و به کویت رهسپار می‌گردد. و بدین شکل حکومت دوم سعودی در سال ۱۸۹۱ از بین می‌رود.

۳- دوره سوم:

در این دوره ملک عبدالعزیز به سرزمین نجد باز می‌گردد و با کمک و مساعدت‌های افراد ذی‌نفوذ، احساء و چند بلاد دیگر را متصرف می‌گردد. و ترکان عثمانی را از این سرزمین بیرون می‌راند. عبدالعزیز با انعقاد پیمان عقیر با سرپرستی کاکس کمیسر عالی انگلستان به مسأله تحدید حدود نجد و عراق فیصله می‌دهد. و روابط حسنه خود با انگلستان را آغاز می‌نماید. پس از شکست ترکیه در جنگ جهانی اول، شریف مکه به جای عثمانی‌ها حکومت را بدست می‌گیرد. ابن سعود که مصمم به تصرف حجاز شده بود، در سال ۱۹۲۳ شورائی از علمای وهابی را در ریاض تشکیل داده و نظر ایشان را نسبت به حرمین و حکومت شریف حسین جویا می‌شود که متعاقب آن، شورا بر محکومیت شریف رأی می‌دهند. ابن سعود در سال ۱۹۲۴ به حجاز حمله می‌کند و طی کشتار وسیعی در طایف و مدینه بر ملک حسین شریف مکه پیروز می‌شود و بواسطه این حمله، مکه و سایر بلاد و حجاز را به تصرف خویش در می‌آورد. و نهایتاً در سال ۱۹۳۲ ملک عبدالعزیز، حکومت پادشاهی عربستان سعودی را بنا می‌نهد. و پسرش سعود را بعنوان ولیعهد خویش بر می‌گزیند.

و بدین واسطه حکومت سوم سعودی شکل می‌گیرد،

که تاکنون ادامه یافته است. پادشاهانی چون ملک فیصل، ملک خالد، فهد بن عبدالعزیز، در نیمه دوم قرن بیستم حکومت عربستان را بدست گرفته‌اند.

جایگاه عربستان سعودی در منطقه

کشور عربستان سعودی با واقع شدن در منطقه حساس خلیج فارس و دارا بودن ذخائر عظیم نفتی، از دیدگاه جهانی دارای اهمیت است. این کشور تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ایران بعنوان یکی از دو ستون استراتژی آمریکا و بعنوان ستون اقتصادی در ثبات منطقه نقش مؤثری ایفا می‌کند. پس از سقوط رژیم شاه در ایران، عربستان سعودی توانست نقطه قابل اتکائی در جهت جانشینی شاه بعنوان کشور تأمین کننده منافع آمریکا در منطقه در آید. از سوی دیگر به جهت قرار گرفتن خانه خدا و قبله گاه مسلمانان جهان، این کشور نیز دارای اهمیت فراوانی در جهان اسلام است.

موقعیت ژئو استراتژیک عربستان سعودی در خاورمیانه و خلیج فارس، همواره این کشور را مورد توجه قدرت‌های بزرگ قرار داده است. از یک جهت دسترسی به خلیج فارس و دریای سرخ و از سوی دیگر در دست داشتن یک چهارم ذخائر نفت جهان همواره این کشور را در موقعیتی ممتاز از دیگر کشورهای خلیج فارس [باستثنای ایران و عراق] قرار

داده است. پیوند و اتحاد ایالات متحده و عربستان سعودی مبین این واقعیت است. اگرچه در سال‌های اخیر به جهت وقوع حادثه ۱۱ سپتامبر، و در معرض اتهام قرار گرفتن عربستان سعودی، روابط ایالات متحده و رهبران عربستان مورد چالش قرار گرفت ولیکن همواره از عربستان سعودی بعنوان یک کشور دوست و متحد غرب یاد می‌گردد.

در اینجا به برخی از عوامل که منجر به افزایش اهمیت و جایگاه عربستان در منطقه شده است اشاره می‌کنیم:

- ۱- واقع شدن در منطقه خاورمیانه
  - ۲- پیروزی انقلاب اسلامی ایران و به خطر افتادن منافع غرب در منطقه و نقش عربستان سعودی بعنوان همسایه ایران.
  - ۳- تلاش جهت بدست گرفتن رهبری جهان عرب و بازی کردن نقشی مهم در این راستا.
  - ۴- ارتباط با خلیج فارس و دریای احمر.
  - ۵- دارا بودن یک چهارم ذخائر نفتی جهان.
  - ۶- قبله گاه مسلمانان جهان.
  - ۷- توان مناسب اقتصادی و وجود بازار مناسب برای مهاجران، شرکت‌های عظیم اقتصادی.
- سیاست خارجی عربستان همواره تابعی از سیاست

خارجی آمریکا و کشورهای غربی بوده است. و پیوندهای قوی اقتصادی دولت‌های غربی با عربستان زمینه‌ساز این روابط بوده است. اگرچه در سال‌های اخیر نوعی استقلال سیاست خارجی نیز در نزد رهبران عربستان [بالاخص پس از به قدرت رسیدن ملک عبدالله] مشاهده می‌شود. حضور سرمایه‌داران عظیم نفتی غربی بالاخص آمریکایی در عربستان این پیوند را عمیق‌تر ساخته است.

عربستان سعودی همواره تلاش نموده است رهبری جهان اسلامی و جهان عرب را از آن خود کند و با بهره‌گیری از توان اقتصادی، اتحاد با ایالات متحده در این جهت گام‌های مؤثری بر دارد. حضور در سازمان کنفرانس اسلامی بعنوان یک کشور فعال مبین این مطلب است. اگرچه در این راستا با چالش‌های فراوانی بالاخص در جهان عرب مواجه بوده است. و کمتر از سوی ملت‌های عربی با اقبال مواجه شده است. بهر حال با انجام اصلاحات در عربستان سعودی پس از به قدرت رسیدن ملک عبدالله، این کشور تلاش نموده است چهره‌ای مستقل از خود در جهان معرفی کند و نسبت به اهداف و تصمیمات دول و ملل جهان اسلام خود را نزدیک‌تر سازد.

روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در سال‌های اخیر پس از یک وقفه چند ساله به

روابط گرم و مناسب تبدیل شده است و رهبران دو کشور ملاقات‌های منظم و متعددی را در جهت یکسان‌سازی رویه‌ها انجام داده‌اند. سیاست همکاری و تعاون میان دو کشور افزایش یافته است و دو کشور در سال‌های اخیر بر اتخاذ تصمیمات واحد تأکید داشته‌اند. افزایش حجم تبادلات اقتصادی از دیگر ابعاد روابط مناسب دو کشور محسوب می‌شود. تجار و بازرگانان دو کشور در جهت تبادل تجاری گام‌های مؤثری را برداشته‌اند. حضور گسترده ایرانیان در ایام عمره و تمتع در کشور عربستان، در سال‌های اخیر نشان از روابط گسترده بین دو کشور دارد.

اقتصاد

اقتصاد عربستان سعودی مبتنی بر نفت است که با کنترل‌های شدید حکومت بر فعالیت‌های اصلی اقتصادی صورت می‌گیرد. عربستان سعودی مالک ۲۵ درصد از ذخائر ثبت شده نفت در دنیا و بزرگترین صادر کننده نفت در جهان است. و در اوپک نقش کلیدی ایفا می‌کند. بخش نفت تقریباً معادل ۷۵ درصد از درآمد بودجه، ۴۵ درصد تولید ناخالص داخلی (GDP) و ۹۰ درصد درآمد ناشی از صادرات را تشکیل می‌دهد. حضور تقریباً ۵/۵ میلیون کارگر خارجی نقش مهمی را در اقتصاد سعودی بازی می‌کند. بویژه در

بخش‌های نفتی و خدماتی این نکته با اهمیت تر است. دولت رشد بخش خصوصی را تشویق می‌کند تا بتواند وابستگی پادشاهی را به نفت کم کرده و فرصت‌های شغلی را برای جمعیت رو به رشد عربستان سعودی افزایش دهد. دولت در حال ارتقاء بخش خصوصی و مشارکت خارجی در زمینه‌های تولید نیرو، مخابرات؛ گاز طبیعی و صنایع شیمیایی نفتی است. پیامد این تلاش برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی و تنوع اقتصادی عربستان سعودی پس از سال‌ها مذاکره در دسامبر ۲۰۰۵ ورود به سازمان تجارت جهانی (WTO) بود.

با درآمد بالای نفتی دولت قادر است مازاد بودجه قابل توجهی را ذخیره نماید. ریاض اساساً آموزش و تعلیم در زمینه کار، توسعه زیر ساخت‌ها و حقوق دولتی را افزایش داده است. دولت برنامه‌هایی را برای ایجاد شش شهر اقتصادی در مناطق مختلف را اعلام کرده است تا توسعه و تنوع را در کشور گسترش دهد.

در اینجا به برخی از اطلاعات مفید در خصوص

وضعیت اقتصادی عربستان اشاره می‌کنیم:

تراز خرید: ۲۷۴ میلیارد دلار (تخمین ۲۰۰۶)

میزان تبادل ارز رسمی: ۲۸۶/۲ میلیارد دلار

میزان حقیقی رشد: ۵/۹٪ (تخمین ۲۰۰۶)

سرمایه (PPP): ۳۱۸۰۰ دلار (تخمین ۲۰۰۶)

تولید ناخالص داخلی در هر بخش:

کشاورزی: ۳/۳ درصد

صنعت: ۶۷ درصد

خدمات: ۲۹/۸ درصد (تخمین ۲۰۰۶)

نیروی کار: ۷/۱۲۵ درصد.

تذکر: بیش از ۳۵ درصد از جمعیت گروه ۶۴ - ۱۵ سال غیر

بومی (خارجی) هستند (تخمین ۲۰۰۶)

نیروی کار بر اساس نوع شغل:

کشاورزی: ۱۲ درصد

صنعت: ۲۵ درصد

خدمات: ۶۳ درصد (تخمین ۱۹۹۹)

نرخ بیکاری:

تنها ۱۳ درصد در میان مردان سعودی (با تخمین بانک

محلی، در حالیکه برخی میزان آنرا تا ۲۵٪ تخمین زده‌اند.)

نرخ تورم:

۱/۹ درصد (تخمین ۲۰۰۶)

سرمایه‌گذاری (ناخالص ثابت):

۱۶/۲ درصد از GDP (تخمین ۲۰۰۶)

بودجه:

درآمد: ۱۸۹/۲ میلیارد دلار (تخمین ۲۰۰۶)

هزینه: ۱۰۷/۶ میلیارد دلار (تخمین ۲۰۰۶)

بدهی عمومی:

۲۳/۵ درصد GDP (تخمین ۲۰۰۶)

محصولات کشاورزی:

گندم، جو، گوجه فرنگی، خربزه، خرما، مرکبات، گوشت
گوسفند، مرغ، تخم مرغ، شیر

صنایع:

تولید نفت خام، تصفیه نفت، مواد پتروشیمی اولیه،
آمونیاک، گازهای صنعتی، هیدرواکسید سدیم (سود سوزآور)،
سیمان، کود، پلاستیک، فلزات، تعمیر کشتی تجاری، تعمیر
هواپیمای تجاری، ساخت و ساز
میزان رشد تولیدات صنعتی:

۱/۹ درصد (تخمین ۲۰۰۶)

تولید برق:

۱۵۵/۲ میلیارد کیلو وات (۲۰۰۴)

مصرف برق:

۱۴۴/۴ میلیارد کیلو وات (۲۰۰۴)

صادرات برق:

ندارد

واردات برق:

ندارد

تولید نفت:

روزانه ۹/۴۷۵ میلیون بشکه (تخمین ۲۰۰۵)

مصرف نفت:

روزانه ۱/۸۴۵ میلیون بشکه (تخمین ۲۰۰۴)

صادرات نفت:

روزانه ۷/۹۲ میلیون بشکه (۲۰۰۳)

واردات نفت:

ندارد

ذخایر ثبت شده نفتی:

۲۶۲/۷ میلیارد بشکه (تخمین ۲۰۰۶)

تولید گاز طبیعی:

۶۵/۶۸ میلیارد متر مکعب (تخمین ۲۰۰۴)

مصرف گاز طبیعی:

۶۵/۶۸ میلیارد متر مکعب (تخمین ۲۰۰۴)

صادرات گاز طبیعی:

ندارد

واردات گاز طبیعی:

ندارد

ذخایر ثبت شده گاز:

۶/۶۵۴ تریلیون متر مکعب (تخمین ژانویه ۲۰۰۵)

تراز حساب جاری:

۱۰۳/۸ میلیارد دلار (تخمین ۲۰۰۶)

صادرات:

۲۰۴/۵ میلیارد دلار تحویل رایگان در عرشه کشتی

(F.O.B) (تخمین ۲۰۰۶)

کالاهای صادراتی:

نفت و فراورده‌های نفتی ۹۰ درصد

شرکای صادراتی:

آمریکا ۱۶/۸٪ - ژاپن ۱۶/۵ درصد - کره شمالی ۹/۳ درصد - چین ۷/۱ درصد - سنگاپور ۵/۲ درصد - تایوان ۴/۳ درصد (۲۰۰۵)

واردات:

۶۴/۱۶ میلیارد دلار (F.O.B) (تخمین ۲۰۰۶)

کالاهای وارداتی:

ماشین آلات و ابزار، مواد غذایی، مواد شیمیایی، وسایل نقلیه موتوری، منسوجات

شرکای وارداتی:

آمریکا ۱۴/۸ درصد - ژاپن ۹ درصد - آلمان ۸/۲ درصد - چین ۷/۴ درصد - انگلستان ۴/۷ درصد (۲۰۰۵)

ذخایر ارز و طلا:

۳۱/۶۳ میلیارد دلار (تخمین ۲۰۰۶)

بدهی:

۴۷/۳۹ میلیارد دلار (تخمین ۲۰۰۶)

پول رایج:

ریال سعودی (SAR)

نرخ تبادل ارز:

ریال سعودی برای هر دلار آمریکا ۳/۷۴۵ (۲۰۰۶)، ۳/۷۴۷ (۲۰۰۵)، ۳/۷۵ (۲۰۰۴)، ۳/۷۵ (۲۰۰۳)، ۳/۷۵ (۲۰۰۲)

ارتباطات:

ارزیابی کلی:

سیستم نوین

داخلی:

گیرنده رادیو ماکروویو قوی، کابل هم محور، و سیستم‌های کابل فیبر نوری

بین‌المللی:

کد کشور : ۰۰۹۶۶ ؛ رله امواج ریز رادیویی به بحرین، اردن، کویت، قطر، امارات متحده عربی، یمن و سودان، کابل هم محور به کویت و اردن، کابل زیر دریایی به جیبوتی، مصر و بحرین، ایستگاه‌های ماهواره‌ای زمینی - ۵ اینتلس (اقیانوس اطلس ۳ و اقیانوس هند ۲)، ۱ عرب ست و یک اینمار ست (منطقه اقیانوس هند) ایستگاه‌های مخابره رادیویی:

AM۴۳، FM۳۱، موج کوتاه ۲ (۱۹۹۸)

ایستگاه‌های مخابره تلویزیونی:

۱۱۷ (۱۹۹۷)

کد اینترنت کشور:

.SA

هاست‌ها / میزبانان اینترنت:

۱۰۹۳۱ (۲۰۰۶)

کاربران اینترنت:

۲/۳ میلیون (۲۰۰۶)

فرودگاه‌ها:

۲۰۶ (۲۰۰۶)

فرودگاه‌های که دارای گذرگاه‌های مفروش هستند:

مجموعاً: ۷۳

فرودگاه‌های که دارای گذرگاه‌های مفروش نیستند:

مجموعاً: ۱۳۵

راه آهن:

مجموعاً: ۱۳۹۲ کیلومتر

پهنای استاندارد:

۱۳۹۲ کیلومتر ۱/۴۳۵ متر پنها (با شعب خطوط و

حاشیه‌ها)

راه‌های زمینی:

مجموعاً: ۱۵۲۰۴۴ کیلومتر

مفروش: ۴۵۴۶۱ کیلومتر

غیر مفروش: ۱۰۶۵۸۳ کیلومتر (۲۰۰۰)

کشتیهای بازرگانی:

مجموعاً: ۶۰ کشتی

بنادر مهم:

جده، دمام، ینبع

آموزش عالی

ساختار آموزشی

برنامه‌های آموزش عالی در ۷ دانشگاه، کالج‌های زنان، مؤسسه عمومی نظارت و ۱۷ کالج تربیت مدرس ارائه می‌گردد. گفتنی است که ۶ دانشگاه از ۷ دانشگاه مذکور تحت نظارت وزارت آموزش عالی و دانشگاه هفتم (دانشگاه اسلامی مدینه) تحت نظارت هیئت وزیران قرار دارند. دانشگاه‌های عربستان سعودی دو نوع تحصیلات (تحصیلات سنتی اسلامی و تحصیلات الگو گرفته از غرب) مبادرت می‌نمایند. دانشگاه اسلامی مدینه و دانشگاه اسلامی امام محمد بن سعود نیز عمدتاً بر آموزش قوانین اسلامی، تعلیم قرآنی، زبان عربی و علوم اجتماعی تمرکز دارند.

برخی از دانشکده‌های کشور عربستان از آزمون ورودی ویژه‌ای، علاوه بر امتحان عمومی برخوردارند.

سیاست‌های آموزشی

عربستان سعودی با ورود به دوران رشد سریع زیرساخت‌ها و اقتصاد کشور در اوایل سال‌های ۱۹۷۰، توجه ویژه‌ای به تقویت آموزش عالی مبذول داشته است. وزارت آموزش عالی که در سال ۱۹۷۵ تأسیس گردید، به یک برنامه مهم طولانی مدت مبادرت نمود تا سیستم تحصیلی عربستان سعودی، را قادر به تأمین نیروی انسانی با تحصیلات عالی گردد و نیازهای رو به افزایش اقتصاد بخرنج عربستان را برآورده نماید. یکی از هدف‌های اولیه احداث مرکز آموزش عالی سراسر کشور بر همین مبنا بوده است. در سال ۱۹۹۹، هشت دانشگاه و تعداد زیادی مؤسسات آموزش عالی وجود داشت. هدف، پایه‌ریزی برنامه‌های حین و پس از فارغ التحصیلی منظم برای کالج‌ها و دانشگاه‌های سعودی بود. پیامد آن بدین صورت بوده است که دانش آموزان سعودی امروزه در تمام رشته‌ها در داخل کشور درس می‌خوانند و تنها برای کسب تخصص‌های ویژه عازم خارج از کشور می‌گردند. از جمله مهمترین سیاست‌های پیشروی نظام آموزش عالی عربستان می‌توان از موارد ذیل نام برد:

- معطوف داشتن توجه ویژه به تقویت ساختار آموزش عالی با ورود به دوران رشد سریع زیر ساخت‌ها و اقتصاد کشور در اوایل دهه ۱۹۷۰

- اجرای طرح دراز مدت تأمین نیروی انسانی برخوردار

از تحصیلات عالیہ در جهت برآورده سازی نیازهای رو به
افزایش اقتصادی عربستان توسط وزارت آموزش عالی
- احداث مراکز آموزش عالی ملی و بین‌المللی

سال تحصیلی

سال تحصیلی دانشگاهی از ماه اکتبر آغاز گردیده و تا
جولای ادامه می‌یابد.

زبان‌های آموزشی مراکز آموزش عالی عربستان بر
زبان‌های عربی و انگلیسی مشتمل می‌گردد.

مقاطع آموزشی

مقطع کارشناسی

مقطع کارشناسی به جزء در رشته‌های داروسازی و پزشکی که علاوه بر دوره عمومی آموزش ۴ ساله به آموزش بالینی احتیاج دارند و مهندسی و دامپزشکی با دوره آموزش ۵ ساله معمولاً ۴ سال به طول می‌انجامد.

مقطع کارشناسی ارشد

در اغلب دانشگاه‌های کشور عربستان دوره کارشناسی ارشد مدت زمان ۲ سال پس از گذراندن مقطع کارشناسی به طول می‌انجامد. در پایان دوره مذکور به فارغ التحصیلان مدرک ماجستیر (کارشناسی ارشد) اعطا می‌گردد. به عبارت دیگر می‌توان گفت که تحصیل در رشته‌های اقتصاد، بازرگانی، حکومت اجتماعی، حسابداری، مهندسی، هنر و علوم انسانی، علوم دریایی، علوم، زمین شناسی، نجوم، محیط زیست و علوم کشاورزی در مقطع کارشناسی مدت زمان ۲ سال و تحصیل در رشته‌های قانون اسلامی، زبان عربی و علوم اجتماعی مدت زمان ۳ سال بطول می‌انجامد.

در این سطح تحصیلات ارائه تز تحقیقاتی و پایان نامه الزامی است.

مقطع آموزش دکتری

مقطع آموزش دکتری پس از مقطع کارشناسی ارشد در قالب برنامه‌های آموزشی ۳ ساله به علاقمندان ارائه می‌گردد.

دانشگاهها

- دانشگاه ملک سعود تأسیس سال ۱۳۷۷ هجری قمری
(۱۹۵۷ میلادی)
- دانشگاه اسلامی مدینه تأسیس سال ۱۳۸۰ هجری قمری
(۱۹۶۷ میلادی)
- دانشگاه عبدالعزیز جده تأسیس سال ۱۳۸۰ هجری قمری
(۱۹۶۷ میلادی)
- دانشگاه اسلامی امام محمد ابن سعود تأسیس سال ۱۳۷۳
هجری قمری (۱۹۵۳ میلادی)
- دانشگاه ملک فیصل دمام تأسیس سال ۱۳۹۵ هجری
قمری (۱۹۷۵ میلادی)
- دانشگاه نفت و معادن ملک فهد تأسیس سال ۱۳۸۳
هجری قمری (۱۹۶۳ میلادی)
- دانشگاه ام القرى شهر مکه تأسیس سال ۱۳۹۹ هجری
(۱۹۷۹ میلادی)
- کالج دانشگاهی ویژه زنان عرب با سرپرستی و تأمین
منابع مالی سازمان نظارت عمومی بر تحصیلات زنان
- کالج آموزش معلمان تحت نظارت وزارت آموزش

- مؤسسات آموزش عالی کاردانی شامل ۳۴ کالج آموزش بهداشت، ۲۰ کالج زنان، ۳ کالج اجتماعی، ۱۲ کالج فنی، ۲ کالج هنرهای صنعتی و تعدادی کالج نظامی و امنیتی

دانشگاه ملک مسعود

این دانشگاه که در سال ۱۹۵۷ م - بعنوان دانشگاه ریاض - تأسیس گردید. یکی از بزرگترین دانشگاه‌های عربستان سعودی می‌باشد. زبان آموزشی این مرکز فرهنگی، عربی و در رشته پزشکی و مهندسی انگلیسی می‌باشد. این دانشگاه در شهر ابها و القصیم نیز دارای شعبه می‌باشد. دانشکده‌های این دانشگاه عبارتند از:

دانشکده هنر، تعلیم و تربیت شعبه‌ای نیز در (ابهاء) دارد، کشاورزی، پزشکی (ابهاء)، علوم داروسازی، مهندسی، دندانسازی، دانشکده کامپیوتر و اطلاعات، معماری و نقشه کشی، علوم اداری، دانشکده اقتصاد و علوم اداری (ابهاء)، دامپزشکی، همچنین مرکز مطالعات دانشگاهی زنان، انجمن زبان عربی، انجمن زبان و ترجمه

دانشگاه اسلامی مدینه

دانشگاه اسلامی مدینه در سال ۱۹۶۱ م در شهر مدینه منوره افتتاح شد و دانشجویان این دانشگاه به تحصیل علوم دینی اشتغال دارند. در این دانشگاه مذاهب چهارگانه تسنن

تعلیم داده می‌شود. دانشگاه مدینه علاوه بر فعالیت‌های تعلیماتی مجالس سخنرانی عمومی نیز ترتیب می‌دهد.

دانشگاه ملک عبدالعزیزه جدّه

در سال ۱۹۶۴ م دانشگاهی با عنوان ملک عبدالعزیز توسط ملک فیصل افتتاح گردید. در سال ۱۹۶۷ دانشکده اقتصادی و علوم اداری - که اولین دانشکده این مرکز علمی است - آغاز به کار کرد. در حال حاضر دانشگاه مذکور از دانشکده‌های اقتصاد، علوم اداری، مدیریت، زبان خارجه و ادبیات تشکیل شده است. مدت تحصیل چهار سال و فارغ التحصیلان به دریافت دانشنامه لیسانس مفتخر خواهند شد.

دانشکده تربیت

این دانشکده در مکه می‌باشد و رشته‌های تخصصی آن عبارتند از: جغرافیا، زبان انگلیسی، فیزیک، ریاضیات، تعلیم و تربیت، روانشناسی. این دانشکده در حقیقت تأمین کننده معلمان مدرسه‌های کشور می‌باشد.

دانشکده شریعت و تحقیقات اسلامی مکه

در سال ۱۹۴۹ تأسیس شد که هدف از تأسیس آن تربیت کادر لازم برای قضاوت و همچنین تدریس در

مدرسه‌ها بود. درس‌های این دانشکده اختصاص به علوم دینی و زبان عربی دارد.

دانشکده صنعت نفت و معادن ظهران

هدف از افتتاح این دانشکده که در سال ۱۹۶۳ در ظهران افتتاح شد تربیت کارشناسان و متخصصین در امور مربوط به نفت و سایر معادن بود.

دانشگاه ملک فیصل

این دانشگاه در سال ۱۹۷۵ م در دمام تأسیس گردید. شعبه‌ای از آن نیز در شهر احساء دایر می‌باشد. دانشکده‌های کشاورزی و صنایع غذایی (احساء)، معماری و نقشه‌کشی (دمام)، تعلیم و تربیت (احساء)، پزشکی و علوم پزشکی (دمام)، دامپزشکی (احساء) مدیریت و نقشه‌کشی (احساء)، همگی از زیر مجموعه‌های دانشگاه ملک فیصل می‌باشد.

دانشگاه امام محمدبن سعود

این دانشگاه در سال ۱۹۵۳ م در ریاض تأسیس شد و زبان آموزشی آن عربی است. شامل دانشکده‌های شریعت، تبلیغ، اصول دین، علوم اجتماعی، عربی، علوم اجتماعی، مطالعات اسلامی و همچنین انجمن تعلیم عربی و مرکز مطالعه ویژه دختران می‌باشد.

دانشگاه ام القری

این دانشگاه در سال ۱۹۷۵ م در مکه مکرمه تأسیس شد و دارای هفت دانشکده می‌باشد که عبارتند از: شریعت و مطالعات اسلامی، تعلیم و تربیت، مهندسی و علوم تابعه، تبلیغ و اصول دین، انگلیسی (زبان و ادبیات)، علوم اجتماعی و همچنین انجمن زبان عربی.

لازم به ذکر است که حکومت سعودی سه دانشگاه کشور را به تدریس بر مبنای برنامه‌های سلفی وهابیت اختصاص داده که این دانشگاه‌ها عبارتند از: دانشگاه محمدبن سعود در ریاض - دانشگاه ام القری در مکه مکرمه و دانشگاه اسلامی در مدینه منوره.

غالباً تدریس در سطوح عالی به زبان انگلیسی انجام می‌شود که بعد از زبان عربی در عربستان یک زبان اصلی محسوب می‌گردد. سالانه تعداد زیادی از جوانان این کشور که واجد شرایط لازم برای ادامه تحصیل هستند، جهت ادامه تحصیل در سطح عالی به اروپا، ایالات متحده امریکا سفر می‌کنند.

تلفن‌های ضروری:

بعثه مقام معظم رهبری:

دفتر مکه: ۰۰۹۶۶۲۵۷۲۴۲۲۸

دفتر مدینه: ۰۰۹۶۶۴۸۲۰۸۰۲۵

سازمان حج و زیارت:

ستاد مکه: ۰۰۹۶۶۲۵۷۵۵۵۲۷

ستاد مدینه: ۰۰۹۶۶۴۸۲۰۸۰۲۵

هیأت پزشکی - مکه:

ستاد مکه: ۰۰۹۶۶۲۵۵۴۴۰۱۹

ستاد مدینه: ۰۰۹۶۶۴۸۳۷۵۵۱۸

سرکنسولگری جمهوری اسلامی ایران در جدّه:

۰۰۹۶۶۲۶۶۱۰۴۸۵

فهرست منابع

- ۱ - شناخت عربستان، نشر مشعر تهران، پائیز ۱۳۷۶.
- ۲ - الموسوعة العربية العالمية، مؤسسة اعمال الموسوعة للنشر والتوزيع، الرياض، ۱۹۹۹.
- ۳ - سایت شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- ۴ - سایتها و منابع اینترنتی با موضوع عربستان سعودی.
- ۵ - کتاب سبز وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران، دفتر مطالعات سیاسی و بین الملل وزارت امور خارجه، ۱۳۷۵.